

ШАПОВАЛ Л. І.,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права і процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 347.6

ОБОВ'ЯЗОК МАЧУХИ, ВІТЧИМА УТРИМУВАТИ ПАДЧЕРКУ, ПАСИНКА

У статті йдеться про особливості виникнення аліментних зобов'язань між мачухою, вітчимою та малолітніми чи неповнолітніми падчеркою, пасинком.

Ключові слова: аліментні зобов'язання, утримання, мачуха, вітчима, падчерка, пасинок.

В статье речь идет об алиментных обязательствах между мачехой, отчимом и малолетними или несовершеннолетними падчерицей и пасынком.

Ключевые слова: алиментные обязательства, содержание, мачеха, отчим, падчерица, пасынок.

This article is concerning on peculiarities of maintenance obligations' origin between stepmother, stepfather and minor or underage stepdaughter, stepson.

Key words: maintenance obligations', maintenance, stepmother, stepfather, stepdaughter, stepson.

Вступ. Чинне сімейне законодавство покладає обов'язок щодо утримання не лише на родичів найближчого ступеня спорідненості (зокрема, батьків і дітей), а розширює коло учасників сімейних відносин, які у разі потреби надають належну матеріальну допомогу рідним, встановивши аліментні зобов'язання інших членів сім'ї та родичів. Майнові відносини, що виникають між іншими членами сім'ї та родичами, переважно регулюються нормами цивільного законодавства і не входять до предмета регулювання нормами, що закріплені в чинному Сімейному кодексі України (далі – СК України). Винятком є правові сімейні відносини, що виникають з приводу утримання. Закон регулює широке коло таких відносин між іншими членами сім'ї та родичами: онуками, правнуками та їх бабами, дідами, прадідами, прабабами, братами й сестрами, мачухами, вітчимами та падчерками, пасинками, фактичними вихователями та вихованцями.

Науково-теоретичну базу статті склали праці таких учених-юристів, як М. Антокольська, В. Антошкіна, Л. Афанасьєва, Т. Ариванюк, В. Гопанчук, Д. Дибовський, З. Ромовська, Л. Баранова, В. Борисова, Ю. Червоний, Т. Шевченко, Ю. Заїка тощо.

Нормативною основою дослідження стали Кодекс про шлюб та сім'ю України (далі – КпШС), Сімейний кодекс України (далі – СК) та Сімейний кодекс Російської Федерації.

У сімейному праві аліментним правовідносинам приділялася значна увага, проте відсутнє окреме комплексне дослідження обов'язку мачухи, вітчима утримувати падчерку, пасинка. Усе це і зумовило вибір теми статті. Остання має не тільки теоретичне, а й практичне значення.

Постановка завдання. Для розкриття теми основну увагу звернемо на вирішення таких завдань: 1) висвітлити обставини, за наявності яких виникає обов'язок особи утримувати інших членів сім'ї та родичів; 2) здійснити аналіз існуючих правових норм, що регулюють обов'язок мачухи, вітчима утримувати падчерку, пасинка і відповідних положень КпШС, який втратив чинність; 3) провести аналіз особливостей виникнення аліментних зо-

бов'язань між мачухою, вітчимою та малолітніми чи неповнолітніми падчеркою, пасинком; 4) розкрити сутність та особливості підстав для звільнення вітчима, мачухи від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмеження його певним строком.

Результати дослідження. Слід визнати вдалим підхід розробників СК України, які у главі 22 встановили імперативний обов'язок інших членів сім'ї та родичів утримувати непрацездатних осіб і дітей, що потребують матеріальної допомоги, на відміну від положень ст.ст. 95, 96 КпШС 1969 р., де було передбачено, що «обов'язок <...> може бути покладений» [1].

Обов'язок особи утримувати інших членів сім'ї та родичів, як правило, виникає за наявності кількох обставин, кожна з яких становить окремий юридичний факт необхідного для його виникнення юридичного складу. Обставини, що впливають на виникнення такого обов'язку, можуть бути різними і підлягають урахуванню в певному співвідношенні, визначеному відповідно до положень СК України. Це, по-перше, факт відповідних сімейних зв'язків: родинних (баба, дід – онуки; прабаба, прадід – правнуки; сестра – брат); свояцтва (мачуха, вітчима – пасинок, падчерка) або визначених знаходженням дитини на вихованні в іншій сім'ї. По-друге, факт відсутності в потенційних утриманців родичів більш близького ступеня спорідненості або встановлена судом неспроможність останніх надавати належне утримання іншим особам із поважних причин. Такими поважними причинами можуть бути факт непрацездатності, виконання аліментних обов'язків стосовно більш близьких родичів у разі низького рівня доходів, багатодітність тощо. Тому фактична можливість надавати матеріальну допомогу іншим особам також є однією з основних умов виникнення обов'язку особи щодо утримання інших членів сім'ї та родичів. По-третє, обставиною, яка підлягає врахуванню у процесі встановлення обов'язку особи щодо утримання інших членів сім'ї та родичів, є визначена неможливістю останніх самостійно забезпечити своє існування потреба в матеріальній допомозі й утриманні з боку інших осіб, коло яких визначене законом. Ця потреба, як правило, виникає внаслідок малоліття (неповноліття) або непрацездатності інших членів сім'ї та родичів, які мають право на утримання.

Ст.268 СК України містить дуже складну формулу стягнення аліментів з мачухи і вітчима на утримання пасинка, падчерки. Спочатку треба визначити родинні зв'язки.

Мачухою для дитини є друга дружина її батька, дитина чоловіка для його дружини є падчеркою (якщо дочка) або пасинком (якщо син). Вітчимою для дитини є другий чоловік її матері, відповідно, для вітчима діти другої дружини – пасинок або падчерка.

Далі звернемо увагу на те, що ж належить до особливостей виникнення аліментних зобов'язань між мачухою, вітчимою та малолітніми чи неповнолітніми падчеркою, пасинком.

Першою особливістю виникнення аліментного зобов'язання між суб'єктами, які не є кровними родичами, а саме: мачухою, вітчимою та малолітніми чи неповнолітніми падчеркою, пасинком, є залежність від їхнього спільного проживання на момент виникнення права на утримання, протягом якого вітчима, мачуха виховували і утримували малолітніх і неповнолітніх падчерок, пасинків, з їхнім батьком, матір'ю.

Якщо ж буде розірвано шлюб з батьком, матір'ю дитини, то це буде підставою для припинення для колишньої дружини, колишнього чоловіка статусу мачухи, вітчима дитини, а отже, буде припинено обов'язок з її утримання, який виник до настання цієї обставини.

Другою обов'язковою умовою виникнення аліментних обов'язків вітчима, мачухи щодо своїх малолітніх, неповнолітніх пасинка, падчерки є відсутність:

- матері, батька (обох);
- діда, баби (обох разом);
- повнолітніх братів, сестер (наприклад, коли ці особи померли, загинули або оголошені померлими).

До *третьої обов'язкової* умови виникнення аліментних зобов'язань належить також те, що вищеназвані особи з поважних причин не можуть надавати пасинкам, падчеркам належного утримання. Йдеться про те, що всі з названих осіб не мають такої можливості. Якщо ж хтось з них має таку можливість, наприклад, повнолітня сестра, питання про стягнення аліментів з мачухи, вітчима не піднімається.

Четвертою умовою виникнення аліментних зобов'язань вітчима, мачухи щодо малолітніх і неповнолітніх пасинків і падчерок є умова, якщо вітчим, мачуха, відповідно до свого сімейного, матеріального стану та стану здоров'я, зможуть надавати матеріальну допомогу.

Варто зазначити, що усі ці обставини суд повинен ретельно перевіряти під час пред'явлення позову про стягнення аліментів із мачухи та вітчима на пасинка, падчерку.

Ч.2 ст. 268 СК України надає суду право (не обов'язок) звільнити вітчима, мачуху від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмежити його певним строком, зокрема у разі:

1) нетривалого проживання з їхніми матір'ю чи батьком;

2) негідної поведінки у шлюбних відносинах матері, батька дитини (ч. 2 ст. 268 СК України).

Варто зазначити, що у попередньому КпШС (ст. 95) строк, протягом якого вітчим, мачуха утримували і виховували пасинка, падчерку, сам по собі юридичного значення не мав. А в чинному СК України (ст. 268) такий строк має значення для звільнення мачухи і вітчима від аліментних зобов'язань щодо пасинка, падчерки, хоча ані максимальний, ані мінімальний строк у цьому разі законодавець не називає.

Строк виховання й утримання пасинка, падчерки залежить від того, скільки часу знаходилися їх батько, мати в шлюбі, оскільки тільки у разі, коли батько чи мати одружені з іншою особою, ця особа буде мачухою, вітчимом для її дітей. Інакше такі особи не будуть мачухою, вітчимом для малолітніх чи неповнолітніх дітей особи, з якою перебувають у фактичних шлюбних відносинах.

Протягом якого строку мають перебувати у шлюбі мати (батько) з вітчимом (мачухою), щоб таке їхнє спільне проживання вважалось тривалим?

Як бачимо, чітких критеріїв, які могли б застосовуватися під час вирішення питання про нетривалість спільного проживання мачухи, вітчима з матір'ю, батьком малолітніх, неповнолітніх падчерки, пасинка, в законі не наведено. Отже, суди можуть по-різному визначати цей строк у кожному конкретному випадку. Тому, на нашу думку, зважаючи на зміст ч. 1 ст. 270 СК України «Обов'язок падчерки, пасинка утримувати мачуху, вітчима», де зазначається, що повнолітні падчерка/пасинок зобов'язані утримувати непрацездатних мачуху, вітчима, «якщо вони потребують матеріальної допомоги і якщо вони надавали падчерці, пасинкові систематичну матеріальну допомогу не менш як п'ять років» [2], варто вважати нетривалим проживанням вітчима (мачухи) з їхньою матір'ю (батьком) проживання строком до п'яти років.

Звичайно, якщо цей шлюб тривав півроку-рік, це нетривалий час і аліментні зобов'язання не можуть виникнути. Також не можуть виникнути аліментні зобов'язання, якщо шлюб був визнаний недійсним.

Що ж стосується негідної поведінки у шлюбних відносинах матері, батька дитини, у законодавстві також не дається перелік дій, які можуть бути визначені як «негідна поведінка». Доречно віднести до них: систематичне пияцтво, насильство щодо другого з подружжя, поширення неправдивих відомостей про них, подружні зради, відсутність піклування про сім'ю тощо. На підтвердження фактів негідної поведінки матері, батька дитини у шлюбних відносинах мачуха, вітчим можуть подавати суду будь-які докази відповідно до Цивільного процесуального кодексу України.

У такому разі з урахуванням інтересів дитини, яка не повинна з вини батька, матері залишитися без утримання, суд, відповідно до ч. 2 ст. 268 СК України, може обмежити строк стягнення аліментів, щоб дитина до поліпшення її умов виховання і утримання на певний час мала утримання від мачухи, вітчима.

Зазначимо, що законодавець у Сімейному кодексі Російської Федерації відмовив пасинкам і падчеркам у праві стягувати аліменти з вітчима та мачухи, вважаючи, що відносини свояцтва є недостатніми для виникнення аліментних зобов'язань. На підтримку такої позиції виступила, зокрема, російський науковець М. Антокольська, яка зазначає, що такі особи не зобов'язані були починати утримувати дітей і робили це виключно з доброї волі, тому неможливо допустити, щоб закон дозволяв повернути будь-який гуманний вчинок проти цієї особи [3, с. 297].

Ю. Заїка підтримує такі зміни у російському законодавстві та зазначає, що якщо особа з моральних міркувань вирішила допомогти чужій дитині (надала їй харчування, одяг, місце для проживання), її не повинно лякати, що законодавець надалі примусить її піклуватись про таку дитину до досягнення нею повноліття [4, с. 284].

Л. Афанасьєва запропонувала виключити із СК України норми, які встановлюють аліментні обов'язки фактичних вихователів, а також вітчима та мачухи, передбачені ст.ст. 268, 269 СК України [5, с. 123].

Висновки. Погоджуючись з думкою І. Ковальової [6], хочемо зазначити, що пропозиція цього дослідника відмовитись від встановлення правового обов'язку утримувати як падчерку (пасинка), так і фактичного вихованця, нам здається передчасною та такою, що не відповідає положенню ч. 8 ст. 7 СК України, відповідно до якої регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї. І лише в майбутньому, із вдосконаленням системи державного соціального забезпечення осіб, які потребують допомоги, до розгляду цієї пропозиції можна буде повернутись.

Згідно із законодавством Російської Федерації, якщо між цими особами виникли сімейні відносини, пасинок і падчерка набувають право на утримання як вихованці.

Загалом юридичне закріплення обов'язку мачухи та вітчима утримувати падчерку та пасинка, на нашу думку, має досить важливе значення, адже ці особи поряд із батьками та дітьми становили одну сім'ю та брали безпосередню участь у вихованні дітей, їхньому утриманні та захисті їхніх прав.

Список використаних джерел:

1. Кодекс про шлюб та сім'ю України від 20 червня 1969 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
3. Антокольская М. Семейное право: учебник для вузов / М. Антокольская. – М: Юрист, 1996. – 366 с.
4. Сімейне право України: Підручник / [Т. Ариванюк, І. Бірюков, В. Гопанчук, О. Дзера, І. Дзера, Ю. Заїка, В. Співак] / За ред. В. Гопанчука. – К.: Істина, 2002. – 304 с.
5. Афанасьєва Л. Аліментні правовідносини в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л. Афанасьєва ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2002. – 187 с.
6. Ковальова І. Обов'язок по утриманню фактичних вихователя та вихованця у сімейному праві України // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2012. – Вип. 4. – С. 199–207. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2012_4_27.

